

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Тілея

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 118 (№ 3)

Київ – 2017

8. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення [Текст] / М. В. Коваль; гол. ред. С. В. Кульчицький та ін.; Інститут історії НАН України. – К., 1994. – 58 с.

9. Легасова Л. В. Україна в Другій світовій війні у музейному просторі [Текст] / Л. В. Легасова, Н. О. Шевченко // Україна в Другій світовій війні: Погляд з XXI ст.: Історичні нариси: У 2–х кн. Кн.2. – К., 2011. – С.898–940.

10. Лисенко О. Є. Подолання «міфу війни», або від якої спадщини ми відмовляємося: науковий дискурс, політика пам'яті та сучасні виклики (з приводу 70-річчя перемоги над нацизмом і фашизмом) [Текст] / О. Є. Лисенко. – Український історичний журнал. – 2015. – №2. – С.4–21.

11. Нариси з історії дипломатії в Україні [Текст] / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін.; під ред. В. А. Смоля. – К., 2001. – 733 с.

12. Храму ратної слави: Методичний посібник проведення оглядової екскурсії по експозиції музею [Текст] / За заг. ред. О. С. Артьомова; Ред.: Л. В. Легасова, В. О. Жуковський, В. Д. Ольшанський; Матеріали підготували: Л. В. Легасова, Г. Л. Голубенко, І. П. Васильєва та ін. – К., 1997. – 40 с.

References

1. Artemov O. S. Pravda – heroichna i trahichna [Tekst] / O. S. Artemov, V. Zhukovskiy, O. Shylin // Demokrtychna Ukraina – 23 bereznia 1995 roku. – S.30–31.

2. Artemov O. S. Khran ratnoi slavy. Tsoho roku vupovnylosia 20 rokiw Muzeievi istorii Velykoi Vitchyznianoï viiny [Tekst] / O. S. Artemov // Holos Ukrainy. – 8 zhovtnia 1994 roku. – №192 (942).

3. Artomov O. S. Nova ekspozytsiia memorialnoho kompleksu «Ukrainskyi derzhavnyi muzei istorii Velykoi Vitchyznianoï viiny 1941–1945 rr.» [Tekst] / O. S. Artomov, M. V. Koval // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1994. – №6. – S.150–154.

4. Viddil istorii Ukrainy periodu Druhoi svitovoi viiny [Elektronnyi resurs] / O. Ye. Lysenko, N. M. Rudenko // Instytut istorii Ukrainy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: Veb-sait. – Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?index_str=v_iiwar&org=inst.

5. Kasianov H. V. Danse macabre: holod 1932–1933 rokiw u politytsi, masovii svidomosti ta istoriohrafii (1980–ti – poch. 2000–kh) [Tekst] / H. V. Kasianov; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – K., 2010. – 271 s.

6. Koval M. V. Druha svitova viina i Ukraina (1939–1945): Istoriosofski notatky [Tekst] / M. V. Koval; S. V. Kulchytskyi – hol. red., O. I. Hanzha – vid. sekr., O. I. Hurzhii ta in. – K., 1999. – 75 s.

7. Koval M. V. Ukraina v Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianiï viinakh (1939–1945 rr.) [Tekst] / M. V. Koval. – K., 1999. – 336 s. – (Ukraina kriz viky: u 15 t. T.12).

8. Koval M. V. Ukraina u Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianiï viinakh (1939–1945 rr.): Sproba suchasnoho kontseptualnoho bachennia [Tekst] / M. V. Koval; hol. red. S. V. Kulchytskyi ta in.; Instytut istorii NAN Ukrainy – K., 1994. – 58 s.

9. Lehasova L. V. Ukraina v Druhii svitovii viini u muzeinomu prostori [Tekst] / L. V. Lehasova, N. O. Shevchenko // Ukraina v Druhii svitovii viini: Pohliad z XXI st.: Istorychni narysy: U 2–kh kn. Kн.2. – K., 2011. – S.898–940.

10. Lysenko O. Ye. Podolannia «mifu viiny», abo vid yakoi spadshchyny my vidmovliaemosia: naukovyi dyskurs, polityka pamiaty ta suchasni vyklyky (z pryvodu 70–richchia peremohy nad natsyzmom i fashyzmom) [Tekst] / O. Ye. Lysenko. – Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2015. – №2. – S.4–21.

11. Narysy z istorii dyplomatii v Ukraini [Tekst] / O. I. Halenko, Ye. Ye. Kaminskyi, M. V. Kirsenko ta in.; pid red. V. A. Smoliia. – K., 2001. – 733 s.

12. Khran ratnoi slavy: Metodychni posibnyk provedennia ohliadovoi ekskursii po ekspozytsii muzeiu [Tekst] / Za zah. red. O. S. Artomova; Red.: L. V. Lehasova, V. O. Zhukovskiy, V. D. Olshanskyi; Materialy pidhotuvaly: L. V. Lehasova, H. L. Holubenko, I. P. Vasyliieva ta in. – K., 1997. – 40 s.

Rudenko S. B., PhD in Culturology (Cultural Anthropology), doctor's degree applicant, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), rudenkosb@ukr.net

Hybrid philosophy of history in Museum of Great Patriotic war in Kiev (second part of 1990s)

The aim of this research is to show philosophy of history, that layed on foundations of representations and interpretations of the past in Museum of Great Patriotic war in Kiev in the second part of 1990s. Method. Skeptical empiricism. Conception of

M. V. Koval tried to hybridize science, politics and historical memory for reconciliation of Ukrainian society. Despite of some defalsification and demythologization of representations and interpretations in Museum of Great Patriotic war, absence of direct political control on museum in 1990s, it still were political for his essence. For society gain, museum can be more empiric. It will be better move from edification by history or learning of history to learn experience of the past, learn from the past.

Keywords: Museum of Great Patriotic War in Kiev, Museum of WWII in Kiev, Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian Nationalists, Soviet propaganda, representations and interpretations of the past in museum, Koval, hybrid philosophy of history, political museum, empiric museum.

* * *

УДК 930.2

Гай–Нижник П. П.,
доктор історичних наук, академік Української
академії наук, завідувачий відділу історичних студій
Науково–дослідного інституту українознавства МОН
України (Україна, Київ), Hai-Nyzhnyuk@ukr.net

ОКУПАЦІЯ ТА АНЕКСІЯ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ У 2014 Р. ЯК АКТ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПЕРЕБІГ ВТОРГНЕННЯ І СВІДЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Висвітлюється початковий акт агресії Росії проти України, зокрема перебіг вторгнення збройних сил Російської Федерації до Кримського півострова, реакція на факт його окупації та анексії Кремлем вищого військово–політичного керівництва України у Києві. Аналізується і доводиться факт воєнного вторгнення і розв'язання неоголошеної війни Росії проти України та порушення з боку офіційної Москви міждержавних договорів і міжнародного права.

Ключові слова: російсько–українська війна, окупація Криму, російська агресія.

З перемогою Революції Гідності, як свого часу з острахом гіпотетично й припускали кремлівські політичні стратеги, усі багаторічні зусилля Росії до гібридно–повзучого опанування Україною й перетворення її на свою державу–сателіта із керованим президентом та маріонетковим урядом зазнали невдачі. Проте доконаний факт того, що Україна стала на шлях виходу з навколomosковської цивілізаційної орбіти, президент РФ В. Путін, як і російський державно–політичний істеблїшмент, не лише відмовлявся визнати, а й не здатен був (через власний світоглядний ступор) усвідомити як нову геополітичну дійсність. Він сприйняв її мов особисту образу і власну поразку та, водночас, як виклик самій Росії, як перманентну загрозу її майбутньому існуванню не лише з неоімперської перспективи, а й з огляду на небезпеку перетворення її мегасуб'єктності на історичну ретроспективу.

Російська Федерація не могла змиритися не лише із своєю геополітичною поразкою у боротьбі за «м'яким» опануванням Україною, але й з самим її існуванням як держави. Тож Кремль вирішив застосувати у боротьбі з Україною не лише усі явні та приховані методи ведення гібридної війни, а й пряме збройне втручання у її внутрішні справи.

Іще 15 грудня 2013 р. автор цих рядків, з–поміж іншого, застерігав, що «Росія із своєю п'ятою колоною вже почала цілеспрямовано й енергійно втілювати в Україні перевірений на Грузії сценарій розколу України. Першою мішенню у цій неприхованій війні з боку РФ є Крим, за ним – Схід України (Донецьк, Луганськ, Харків). На фоні протистояння у Києві, цих два регіони практично віддано під патронат російських агентів і проросійських сил, на черзі – втілення плану розколу і громадянської війни у дію. І тут усі українські сили мають дїяти згоди (як українські сили у владі, так і в опозиції) і не дати Росії змогу підірвати лавину сепаратизму, рясно

гониму кремлівськими грішми, зброєю, інструкторами та бойовиками. Відлік часу пішов вже давно» [2].

У Кремлі були переконані, що так звана революційна «хунта», яка «захопила владу силовим шляхом» не протримається у Києві й впаде якщо не за тиждень, то щонайдовше за два тижні. Адже в державі панував владний хаос, ресурси вичерпано чи виведено з країни, систему управління зруйновано, вертикаль влади від столиці до регіонів перервано, а на місцях панувала анархія й невизначеність (у деяких районних державних адміністраціях і в міських органах самоврядування чиновники працювали, але без загальної координації увесь цей велетенський владно-адміністративний механізм не функціонував). Тож у політичній верхівки Російської Федерації ще із самого початку переломних подій часів Революції Гідності з'явилася тверде переконання, що варто лише дмухнути і держава Україна розсиплеться, мов карткова будівля.

Вже у січні 2014 р., коли у Москві починали розуміти, що втрачають Україну і що проросійський режим В. Януковича у Києві приречений на падіння, путінські геополітичні стратеги замислилися над новим планом розчленування й знищення української державності. Відтак у кабінетах Ради національної безпеки РФ було розроблено документ під назвою «Про кризу на Україні». То був узагальнений і масштабний план дій з дестабілізації України і включення дванадцяти українських областей та міста Києва до складу Російської Федерації [18].

Які задумувалося у кремлівських сценаріях та технологіях дестабілізації, перші потужні антиукраїнські виступи після зміни влади у Києві було інспіровано проросійськими провокаторами і російськими політтехнологами у Харкові, Донецьку, Луганську, Миколаєві, Херсоні, Одесі, Дніпропетровську, Запоріжжі та інших містах півночі, сходу та півдня України. У ці регіони відразу були спрямовані російські провокатори, була розморожена кремлівська агентура, асигновано величезні гроші з Росії, які почали підігрівати антиукраїнські акції протестів. Людям натякали, що Росія приїде, усіх захистить і усім допоможе. Проте досить швидко Москва усвідомила, що не має ані на Півночі, ані на Сході, ані на Півдні України достатньої кількості прихильників, які могли б скласти критичну проросійську масу у суспільному русі. Відтак Росія вкотре в своїй історії зробила ставку на жорстку силу, збройне втручання й захоплення чужої території й знову, вже у ХХІ ст., виявила власну злочинну сутність, засвідчила перед усім світом свій неімперський оскал агресора!

Сдиним регіоном, який мав досить вагому проросійську ідентичність і водночас був достатньо насичений кремлівською агентурою та озброєними підрозділами регулярної російської армії був Крим. Достеменно відомо, що російському вторгненню передувала активна пропагандистська кампанія, диверсійна й агентурна діяльність, насамперед у Севастополі, розгорнута задовго до початку лютневих подій безпосередньо спецслужбами РФ. Головним завданням агентів Кремля була деморалізація особового складу підрозділів ЗСУ та спонукання наших військових до відмови від озброєного спротиву агресору!¹

¹ Від 1995 р. Україна переходила на контрактну службу в армії. Коли ж у 2003 р. термін служби солдат-строковиків скоротили до одного року, почалася катастрофа. У 2004 р. у Севастопольській бригаді тактичної авіації Військово-повітряних сил України був лише один (!) полагаючий літак (у лютому 2014 р. справних літаків було вже вісім). На кінець 2011 р. чисельність Збройних сил

Одним з важливих об'єктів ідеологічного впливу стали частини та кораблі ВМС України, більшість з яких напередодні вторгнення базувалися в Севастополі (Північна та Стрілецька бухти) та в смт. Новоозерне (оз. Донузлав).

Окупацію Кремль почав готувати ще задовго до того, як у Києві перемогла Революція. Російські аналітики розуміли, що В. Янукович приречений і реальна підготовка захоплення Криму почалася ще до грудня 2013 року². Тим часом росіянами у Криму здійснювався детальний аналіз ситуації, вивчалися об'єкти стратегічної інфраструктури, готувалися карти, плани дій, формувалися спеціальні групи з місцевого населення (зокрема з офіцерів-відставників), що пройшли воєнний вишкіл. Уже з початку 2013 р. тривала лавиноподібна активізація російської розвідки, на порядок збільшилася кількість обльотів літаками-розвідниками українського кордону, військово-морські навчання-маневри тощо. Усе це українські спецслужби фіксували, проте київська влада жодним чином не протидіяла і не готувалася до протидії подібним операціям і маневрам з боку Росії. Тоді ж російські військові отримали команду готуватися до можливого вторгнення.

Не зайвим у цьому контексті буде нагадати, що згідно із Харківськими угодами, які свого часу підписав від імені України президент В. Янукович, чисельність російського угруповання військ у Криму була збільшена вдвічі, а співробітники ФСБ офіційно отримали дозвіл на легальну роботу на півострові. За підписаною В. Януковичем у Харкові угодою, росіяни могли мати в Криму контингент

України була 184 тис. осіб, з них 110 тис. – службовці військкоматів, систем управління та військової освіти, медичні працівники, оркестри, склади, арсенали... Тобто з 184 тис. осіб 110 тисяч, по суті, були обслуговуючим персоналом, на який і витрачалася більша частина військового бюджету України. Чисельність реальних бійців була усього 74 тис. осіб (авіація, радіотехнічні війська, сухопутні, ПДВ, ВМС тощо). У підсумкові виявилася, що у 2012 р. 40 тис. контрактників були не у бойових частинах, а працювали на складах, у військкоматах, в органах військового управління тощо.

² Мушу зауважити про те, що автор цієї праці ще у 2012 р. виступав за ліквідацію автономного статусу Криму й попереджав, що бездіяльність української правоохоронної системи може призвести не лише до втрати Україною Криму, а й до втрати державності загалом. Зокрема під час спільної з О. Березюком прес-конференції в Інформагенстві УНІАН 13 вересня 2012 р. на тему «Автономна Республіка Крим: бути чи не бути» [6]. Ось лише дві цитати з тієї прес-конференції: «Ми зараз бачимо, як проступають відверто сепаратистські настрої в Криму, – вважає доктор історичних наук і кандидат в народні депутати від УНА Павло Гай-Нижник. – Хотілося б поцікавитися, куди дивляться СБУ і розвідка, які повинні відповідати за цілісність і неподільність нашої країни. Явно, що такі думки виникають не без допомоги спецслужб інших країн. У Криму навіть ресструються відверто сепаратистські політичні сили, яким ніхто не заважає сіяти смуту в нашій країні. Зараз влада веде ситуацію до розвалу України – може залишитися лише номінальна назва та межі, а державу буде розбито на своєрідні князівства. У Криму ще посидять, подумают і знову почнуть висувати свого президента» [33]; «Старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Кураса НАН України, кандидат у народні депутати від УНА Павло Гай-Нижник, у свою чергу, зазначив, що збереження автономії Криму загрожую політичними, соціальними, економічними і громадянськими заворушеннями. «Продовження існування автономії є загрозою для розчленування України, що в перспективі цілком загрожую і занепаду самої української державності. Ми маємо прецеденти грузинської проблеми, югославської, зокрема, сербської, і, судячи з тенденції, яка розвивається в політикумі і чому сприяє Партія регіонів та її приспівники, це спонукає до загрози національній безпеці існування Української держави», – заявив П. Гай-Нижник» [27].

до 46 тисяч військовослужбовців. Важливим було й те, що в договорі не обмежувалося їх переміщення територією Кримського півострова. Як наслідок, Росія буквально за кілька днів наростила свій контингент до максимально можливої чисельності.

Вже у січні 2014 р., коли у Києві два табори готувалися до нової, більш рішучої сутички у боротьбі за владу, у Криму безпосередньо готувалися до його відторгнення від України. Саме тоді російські моряки інтенсивно замінювали бухти, чиновники і військовики проводили з населенням тематичні бесіди з приводу «як ви поставитеся до того, що Крим перейде Росії?» [1], путінські агенти з київського СБУ саме до Криму (у Сімферополь) переправляли розвідувальну документацію. І ці факти не були таємницею, якщо, звісно ж, ними хтось переймався чи мав на увазі з огляду на турботу про національну безпеку і оборону держави. Ще 20 січня 2014 р. у Генштаб ЗСУ стали надходити відомості від розвідки, що в Криму є проблеми, а росіяни активізувалися. Тобто ще за місяць до втечі В. Януковича і початку кримських подій в Києві вже знали про те, що Росія готує військові акції на півострові, проте усі тоді переймалися боротьбою за владу!

Попри події у столиці, у Генеральному штабі ЗСУ на початку лютого 2014 р. все ж було розроблено план, і до Криму під виглядом навчань відправили розвідувальну роту 25-ї Дніпропетровської повітряно-десантної бригади та загони Кіровоградського та Очаківського полків спеціального призначення. Всього близько 300 осіб. Більше того, було підготовлено навіть план введення в Крим чотирьох батальйонів повітряно-десантних військ (тобто ще 1200 вояків). Після втечі В. Януковича про усі ці приготування до контрзаходів було прозвітовано новому командуванню Збройних сил України¹.

Окупація Кримського півострова армією Російської Федерації почалася 20 лютого 2014 року. Вранці 24 лютого 2014 р. Росія почала перекидати «спецназ» у Севастополь. Цих автоматників безрозпізнавальних знаків, у камуфляжах і масках журналісти влучно прозвали «зеленими чоловічками» на кшталт іншопланетян, які начебто і є, але офіційно їх немає. Під явно надуманим приводом захисту російськомовного населення на півострові, Державна Дума дозволила В. Путіну ввести війська на територію України. У порушення угоди про базування ЧФ РФ у Криму Кремль розпочав перекидати на півострів додатковий контингент своїх військ із бронетехнікою. Для цього, крім кораблів ЧФ, використовувалися великі десантні кораблі зі складу Балтійського й Північного флотів Росії, задалегідь спрямовані з північних морів та Балтики до Чорного моря. 26 лютого туди прибули перші два – «Калінінград» і «Мінськ». Починаючи з 26 лютого представники самопроголошеної кримської влади розпочали посилену агітацію українських військовиків за перехід на свій бік. Одночасно російський «спецназ» під виглядом представників «самооборони Криму» почав блокувати українські військові частини й кораблі.

Саме ці дні були визначальними у процесі захоплення українського Криму. Вочевидь вихід кораблів ВМС України (а це – не лише кораблі²) у море під прикриттям

авіації міг якщо й не здолати окупанта, то хоча б затримати повномасштабну операцію, дати час на передислокацію українських військ, підняти бойовий дух і психологічний стан воїнів та змінити хід подальших подій. Власне, такий імовірний сценарій міг надати час на мобілізацію українських і кримськотатарських добровольців, на оперативне переміщення частини українського спецназу і підрозділів ЗСУ, вироблення нових тактичних схем та прийняття бойових рішень. Зрештою, оборона Батьківщини – священний обов'язок, а вірність присязі – не порожні слова. І стосується цей небезпідставний закид передусім нового політичного керівництва держави Україна, Генерального штабу Збройних сил України та командування ВМС України! Подальший приклад рішучого опору окупантам на Сході країни є яскравим і переконливим прикладом, що ворог не зупиняється, якщо йому не чинити опір!

Близько 4 год. 30 хв. 27 лютого 2014 р. понад 100 озброєних автоматами, снайперськими гвинтівками, кулеметами та гранатометами військовослужбовців 45-го окремого полку спецпризначення повітряно-десантних військ (ПДВ) ЗС РФ, одягнутих у цивільний одяг та у повному бойовому екіпіруванні, застосовуючи вибухівку для відкриття вхідних дверей та світлошумові гранати для подолання опору охоронців приміщень, незаконно удерлися до будівель Верховної Ради АР Крим та Ради міністрів АР Крим у Сімферополі й підняли на будівлях російські прапори. На території Криму були помічені численні озброєні особи у військовій формі без знаків розпізнавання. На військовій техніці і формі російських військових були завчасно замасковані усі тактично-розпізнавальні знаки. Утім у всієї світової спільноти не було жодного сумніву щодо приналежності цих вояків – то були спецпідрозділи Збройних сил Російської Федерації.

На жаль, у Києві не відстежували рівень загрози та намірів ЗС РФ, не зуміли адекватно оцінити військово-політичну обстановку та ступінь розгортання подій і, як буде видно зі стенограм Ради національної безпеки і

складами матеріально-технічного забезпечення, службами та інфраструктурою. Насамперед, це 17 бойових кораблів і близько 20 суден та катерів забезпечення, до 30 літаків і гвинтокрилів, близько 40 танків, 90 БМП, 190 БТР і більш як 60 артилерійських систем і мінометів. Чисельність особового складу – 14 тисяч осіб. На початок березня основний корабельний склад ВМС України в Криму базувався у трьох місцях: 1. Севастопольська (Північна) бухта (корвет «Гернопіль», корабель управління «Славутич», морський буксир «Корець», буксир «Краснопереконський»). 2. Стрелецька бухта Севастополя (підводний човен «Запоріжжя», ракетний корвет «Придніпров'я», ракетний катер «Прилуки», корвети «Хмельницький», «Луцьк», корабель управління «Донбас», гідрографічний катер «Сквира», рятувальний буксир «Кременець», пошуково-рятувальне судно «Ізяслав», транспорти «Джанкой», «Судак», танкери «Бахмач», «Фастів», судно розмагнічування «Балта», судно контролю фізполів «Северодонецьк», кілекторне судно «Шостка», плавсклад «Золотоноша», буксир «Дубно», судно-сміттєзбирач U954, катер «Чигирин», навчальні катери «Сміла», «Нова Каховка», протипожежний катер «Борщів», водолазні катери «Ромни», «Токмак», санітарний катер «Сокаль», плавкран «Каланчак» і три малі катери. 3. Південна військово-морська база у с. Новоозерне на оз. Донузлав (корвет «Вінниця», морські тральщики «Чернігів», «Черкаси», рейдовий тральщик «Генічеськ», великий десантний корабель «Костянтин Ольшанський», середній десантний корабель «Кіровоград», протипожежний катер «Євпаторія», транспорт «Горлівка», морський буксир «Ковель», протидиверсійний катер «Феодосія», катер-торпедолов «Херсон», буксирний катер «Новоозерне» і навчально-тренувальне судно «Велика Олександрівка»).

¹ Новим міністром оборони України від 27 лютого 2014 р. став адмірал І. Тенюх, а керівником Генерального штабу від 28 лютого було призначено генерал-лейтенанта М. Куцина.

² У Криму базувалися основні сили, корабельний склад, авіація, берегова оборона й авіація ВМС України з усіма своїми

оборони України, яку чомусь було скликано аж 28 лютого, абсолютно не володіли ані ситуацією, ані інформацією щодо подій у Криму. О. Турчинов згадував: «Буквально відразу ж після початку окупації Криму, загарбники перший раз висунули нам ультиматум – скласти зброю. Я пам'ятаю, як мені подзвонили о третій годині ночі, повідомили про це. Які наші дії? Я даю команду захищати наші частини, кораблі, техніку і т.д. Сам, так, набираю Путіна. Природно, о третій годині ночі нас не з'єднали, але мені вдалося поговорити з Нарішкіним. Він намагався робити вигляд, що не розуміє в чому справа, не знає про те, що відбувається і т.д. На що я йому сказав: військові злочини не мають терміну давності, ваша країна зараз переходить дуже небезпечно между...» [20].

На Печерських пагорбах панувала цілковита розгубленість, а військово–політичне керівництво держави було дезорієнтоване й, перебуваючи у стані психологічного пригнічення та розгубленості, морально і фізично було неспроможне приймати дієві рішення. Бездіяльність вищого політичного керівництва держави, яке (кожен по-своєму й усі разом) фактично не виконало свого конституційного обов'язку, безумовно дезорієнтувала військових Збройних сил України та її громадян, катастрофічно вплинула на подальший розвиток подій у Криму й дозволила агресору у стислий часовий проміжок, практично без суттєвих зусиль, не зазнаючи збройного опору, захопити увесь півострів.

Згодом, 5 березня 2014 р., міністр оборони РФ С. Шойгу брехливо заявив журналістам, що у Криму російських військ немає. Мовляв, усі антиукраїнські дії з блокади кораблів і частин здійснювалися виключно так званою кримською «самообороною», а вже 6 березня Верховна Рада АР Крим під прицілами автоматів прийняла постанову про входження Криму до складу Російської Федерації та «Про проведення загальнокримського референдуму» 16 березня 2014 року.

Правда ж виглядає наступним чином. В окупації брали участь, безпосередньо, 31–ша окрема гвардійська десантно–штурмова бригада повітряно–десантних військ, 45–й окремих гвардійський полк спеціального призначення ВДВ Збройних сил РФ (військова частина №28 337), 18–та окрема гвардійська мотострілецька бригада, 58–ма армія Південного військового округу збройних сил Російської Федерації, 98–ма гвардійська повітряно–десантна дивізія ВДВ (військова частина №65 451), 76–та гвардійська десантно–штурмова дивізія ВДВ РФ, 15–та окрема гвардійська мотострілецька бригада миротворчих сил Російської Федерації (військова частина №90 600)¹.

Для виправдання введення військ у Крим та окупації півострова президент Росії В. Путін використав вигаданий власною ж пропагандою міф про українських націоналістів, які їдуть на півострів влаштувати погроми. Постійний представник Росії при ООН В. Чуркін заявив, що невідомі озброєні люди, направлені з Києва, намагалися захопити будівлі кримського МВС. Голова Ради Федерації РФ В. Матвієнко, яка миттю видала дозвіл на застосування російських збройних сил в Україні,

сказала навіть про кількох загиблих, хоча це було брудною брехнею.

В. о. президента України О. Турчинов згадував про ті моменти вітчизняної історії: «Пам'ятаю свою розмову по телефону з держсекретарем Керрі. Я йому пояснюю, що у нас йде окупація території, йде реально війна. А він мені: «Зачекайте, давайте ми будемо розбиратися, експертів запросимо. Ми вас дуже просимо, не стріляйте, розумієте, росіяни ж тільки і чекають провокації, росіяни чекають від вас будь–якого пострілу, щоб розіграти Абхазький або Осетинський сценарій. Ми від вас дуже просимо витримки. За нашими даними, каже, це локальна проблема». І ось якраз, коли триває така розмова, мені заносять і кладуть на стіл роздруківку з інтернету, де написано, що російське Федеральне Зібрання прийняло рішення дозволити введення військ на територію України. І я кажу держсекретареві США, що у мене є підстави зробити висновок, що це не «локальна проблема», тому що Федеральне Зібрання РФ прийняло рішення про введення військ, а ви ж знаєте скільки сконцентровано російських військ уздовж нашого кордону. «Цього не може бути! Інформація об'єктивна?», – запитую. Відповідаю: «Об'єктивніше не буває. У них Федеральне Зібрання імпровізувати не може. Введення військ – рішення Путіна». Він каже: «Я терміново мушу повідомити це своєму президентові». На цьому наша розмова закінчилася» [26].

Росіянами використано було й колишнього президента В. Януковича, який, прибувши на територію Російської Федерації у період від 27 лютого по 1 березня 2014 р., вступив у злочинну змову з не встановленими представниками влади РФ, які спільно з міністром оборони РФ С. Шойгу і В. Герасимовим вчиняли злочинні дії з метою зміни меж території України шляхом агресії та неоголошеної війни. 1 березня 2014 р. В. Янукович, всупереч постанови Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. (№757–VII), написав письмову заяву, адресовану президентові Росії В. Путіну у якій, зокрема, зазначав: «Як законно вибраний президент України заявляю. Події на майдані, незаконне захоплення влади в Києві, призвели до того, що Україна опинилась на порозі громадянської війни. В країні правлять хаос та анархія, життя, безпека і права людей, особливо на південному сході і в Криму, – під загрозою. Під впливом західних країн здійснюється відкритий терор і насилля, люди переслідуються за політичними і мовними ознаками. У зв'язку з цим звертаюся до Президента Росії В. В. Путіна з проханням використати Збройні сили Російської Федерації для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності і захисту населення України. В. Ф. Янукович 1–03–2014 р.».

Насправді влада в Україні тоді була зосереджена в руках прем'єр–міністра А. Яценюка та в.о. президента України О. Турчинова, які, як справедливо відмітив Б. Біддер, у виданні «Der Spiegel», ніколи не мали слави радикалів. «Через пресинг Москви вони вже буквально притиснуті до стіни, – відмічалось у статті. – Крім того їм необхідно не допустити банкрутства України, розкраденої Януковичем і його оточенням, перед ними стоїть завдання провести підготовку до оборонної війни з Росією, яка має значну перевагу над Україною» [30].

Українські ж війська на півострові не отримували з Києва жодних наказів, або мали накази виявляти витримку й не відкривати вогонь. Голова Верховної Ради України,

¹ Дані були встановлені й доведені слідством військової прокуратури України. Про це, зокрема 1 жовтня 2016 р. доповів в ефірі програми «Київ–Донбас» «Громадського радіо» військовий прокурор Р. Кравченко.

виконувач обов'язків голови держави О. Турчинов лише 28 лютого призначив засідання Ради національної безпеки і оборони України у зв'язку із ситуацією в Криму. «На 11:00 я призначив засідання Ради національної безпеки і оборони», – заявив О. Турчинов на засіданні Верховної Ради в п'ятницю, 28 лютого 2014 р. «На жаль, незважаючи на наші звернення і заяви, до ескалації цього конфлікту безпосередньо причетні військові Збройних сил Росії, які, незважаючи на попередження української сторони, зі зброєю пересуваються Кримом у напрямках, яких не узгоджено з українською стороною», – сказав О. Турчинов [10]. «Сьогодні вночі терористи з автоматичною зброєю, за оцінками наших спецслужб – це професійні військові, спробували взяти під контроль аеропорти Криму», – додав він.

Відповідно до стенограми засідання РНБО України від 28 лютого 2014 р. на ньому були присутніми О. Турчинов (в.о. президента України), А. Яценюк (прем'єр-міністр), В. Наливайченко (голова СБУ), А. Аваков (в.о. міністра внутрішніх справ), І. Тенюх (в.о. міністра оборони), А. Дешиця (в.о. міністра закордонних справ), А. Парубій (секретар РНБОУ), В. Ярема, Ю. Тимошенко, В. Гвоздь, С. Кубів (голова Національного банку), В. Зайчук, О. Махніцький, А. Сенченко та інші.

Єдина тема, яку було запропоновано до обговорення – «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України». Особливої уваги заслуговує факт зібрання такого важливого безпекового державного органу, як РНБО не у відповідному спеціальному приміщенні, а у не захищеній від прослуховувань і стеження будівлі Верховної Ради («у зв'язку з цейтнотом часу»). І це за умов війни, що розпочалася, та посиленої роботи в революційній столиці іноземних розвідувальних мереж!

Відкриваючи засідання, О. Турчинов довів до відома присутніх, що на порядку денному стоять питання «фактично прямої агресії проти України сусідньої держави» та сепаратизму, а також про ситуацію в АРК, про план заходів, як вжитих, так і тих, що необхідно негайно запроваджувати. При цьому в.о. президента України зауважив, що за «інформацією, яка надходить з різних джерел, військове керівництво Російської Федерації реально розглядає питання анексії Автономної Республіки Крим» [10].

Голова СБУ В. Наливайченко доповів, що голова Верховної Ради АР Крим Константинов та новообраний прем'єр Аксьонов («ключові фігури Криму») перебували у повній співпраці, взаємодії і в плануванні з російськими військовими Чорноморського флоту. Він наголосив також на тому, що на півострові відбулося повномасштабне використання військовослужбовців РФ, на бік ворога перейшли військовослужбовці, спецпризначенці «Беркуту» та інші правоохоронці. Під контроль окупанта взято аеропорти та іншу транспортну інфраструктуру Автономної Республіки, а їхні дії, за словами В. Наливайченка, мали масову підтримку населення, яке було піддано надзвичайно потужній кампанії дезінформації і дискредитації з використанням кримських і російських ЗМІ.

У ніч після захоплення росіянами адміністративних будівель і об'єктів інфраструктури СБУ в координації з іншими правоохоронними органами та Міністерством оборони, перш за все, взялися інформувати тих, хто

залишився вірним присязі, щоб не піддавалися на провокації й шоби не давали жодного приводу для стрілянини. Голова СБУ мотивував таку позицію прагненням «не допустити стрільби та жертв серед мирного населення або військових Чорноморського флоту Російської Федерації, щоб військовий тиск російських і проросійських структур не знайшов жодного виправдання для встановлення повного військового контролю Російської Федерації над об'єктами інфраструктури, військовими частинами України, або взагалі над всією територією Криму» [10].

Стає відомо також, що вночі аеропорт «Сімферополь» «вдалося практично деблокувати», але, як виявилось, завдяки тому, що 300 військових РФ, котрі перекривали летовище і блокували VIP-зону аеропорту «перейшли в ресторан за російською традицією пити горілку» [10]. Але й тут є лише напівправда: аеропорт не було деблоковано (ким?), адже російські вояки (хоч і п'яні) з нього нікуди не ділися, українськими спецпідрозділами він не контролювався, тоді як ззовні він був заблокований проросійською масовкою, а військовослужбовці РФ контролювали аеродром.

Військовий аеропорт «Бельбек» був повністю оточений військовиками Чорноморського флоту РФ, по периметру також і технікою та важким озброєнням. Цивільну ж частину «Бельбека» зайняли російські військові. Вранці 28 лютого 11 російських військових гвинтокрилів у повному бойовому спорядженні підлітали до Сімферополя, з яких три приземлилися поблизу міста, а решта попрямували на Феодосію.

Міністр внутрішніх справ А. Аваков доповів, що рапорти на звільнення подали начальники Кримського і Севастопольського УМВС, що внутрішні війська (бл. 1 тис. осіб) і ППС службу несуть, але протидіяти росіянам не будуть, «Беркут» зі зброєю перейшов на бік ворога, і що більшість населення підтримує окупантів. Він запропонував спробувати за допомогою внутрішніх військ, якщо ті здатні будуть виконувати накази, «взяти під контроль аеропорт «Сімферополь» не зіткненням, а прямою присутністю. Спробувати їх вичавити без стрільби» [10].

У свою чергу в.о. міністра оборони І. Тенюх повідомив, що під прикриттям навчання ЗС РФ відбувається концентрація російських військ уздовж всього російсько-українського кордону. І їх мета – не просто демонстрація сили, але реальна підготовка до вторгнення... Міністр доповів, що на Київському, Харківському і Донецькому напрямках на той момент вже було зосереджено 38 тис. осіб, 761 одиниця танкової техніки, 2200 броньованих машин, 720 артилерійських систем та систем залпового вогню, також до 40 ударних гвинтокрилів, 90 гвинтокрилів бойового забезпечення та 90 літаків штурмової авіації. В акваторії Чорного моря на бойове чергування вийшло 80 військових кораблів ЧФ. Об'єкти ж у Криму захоплював спецназ, що пройшов бойовий вишкіл і військові дії в Чечні та інших гарячих точках Росії.

Того ж дня вранці, тобто 28 лютого, командувач ВМС України мав розмову із командувачем Чорноморського флоту РФ, який у прямій розмові, немов би дружньо, сказав: «Я не маю повноважень з Вами вести переговори, але скажу наступне. Ми підемо до кінця, – це перше. Друге. Всі війська приведені в повну бойову готовність. Третє, якщо ви нам не будете протистояти, то крові не буде

і все обійдеться мирно» [10]. Тобто, ратував за цілковиту здачу і капітуляцію та перехід на бік Російської Федерації¹.

Відтак І. Тенюх запросив дозволу на приведення Збройних Сил України у бойову готовність «ПОВНА», а також, «у випадку вторгнення, використати всі наявні екіпажі штурмової та бомбардувальної авіації для практичного, бойового застосування, які утримуються в готовності номер 2» [10]. Виникає логічне питання: що означала фраза «у випадку вторгнення»?; чи в.о. міністра оборони усі попередні дії російських військ у Криму ще не вважав за вторгнення?; чи Крим вже не брався у розрахунок?

Тим не менш, доповідач повідомив, що з 11.00 ранку 28 лютого 2014 р. на території АР Крим було посилено усі пости охорони усіх військових частин для недопущення їх захоплення, але при цьому із забороною прямого збройного контакту. Отже посиленням вартовим постам, у випадку штурму військових частин, було заборонено з Києва їх збройно обороняти!

Більше того, в.о. міністра оборони відверто повідомив учасникам засідання РНБОУ, що Україна не готова до повномасштабної війни. «Буду говорити відверто, – визнавав І. Тенюх. – Сьогодні у нас немає армії. Вона системно знищувалась Януковичем та його оточенням під керівництвом російських спецслужб. Сьогодні ми зможемо зібрати зі всієї країни військове угруповання чисельністю біля 5 тисяч військовослужбовців, здатних виконувати бойову задачу. Їх можемо кинути в Крим, але це не вирішить проблему Криму. Ми їх там просто покладемо. А що робити з тисячами кілометрів кордону та підготовкою Росії до вторгнення? Коли зайдуть з ранку з боку Чернігівської області, то до вечора вже у Києві будуть!». Отже, Крим у розрахунок вже не брався...

Обумовлення міністра було у тому, що з номінальних 15 тисяч повного складу військових у Криму, більшість є місцевими контрактниками, для яких служба – це заробіток, плюс молодь, строковики, які навряд чи воювали б. Тож готових виконати наказ щодо застосування зброї було б, на його думку, 1,5–2 тисячі максимум. З російського ж боку в Криму, окрім сил Чорноморського флоту, вже тоді бойова компонента перевищувала 20 тисяч осіб, при тому, що на півострів тривало постійне перекидання штурмових підрозділів збройних сил та спецназу ГРУ Генштабу РФ, збільшувалася кількість російських військових, бойової техніки та зброї.

Зважаючи на сказане, в.о. міністра оборони пропонував тягнути час в очікуванні жорсткої реакції світу й усього міжнародного товариства, а тим часом провести масштабні військові навчання, позаяк готовність більшості українських частин виконувати бойові завдання викликала великий сумнів. Крім того І. Тенюх запропонував запросити увійти в українські територіальні води американський штабний фрегат керованої ракетної зброї «Уілті», який того дня вийшов із Стамбула у Чорне море. Це, на думку адмірала, було б ознакою того, «що ми не одні», «це може зупинити Росію».

Очільник Міністерства закордонних справ А. Дешиця повідомив, що МЗС вже зробило відповідну заяву, передало ноту Росії й запропонувало провести

двосторонні консультації. Був намір зробити також заяву про проведення консультацій на рівні міністрів закордонних справ у колі країн–підписантів Будапештського меморандуму. На тогоденній же зустрічі з міністрами закордонних справ «Вишеградської четвірки» усі висловили своє занепокоєння, проте про власні плани і дії ніхто не обмовився. Натомість усі просили Україну не робити поспішних кроків.

Своєю чергою прем'єр–міністр А. Яценюк висловив думку про те, що Росія, зрозуміло, використовуватиме колишнього президента у своєму сценарії. Суть цього, що не викликало сумніву у голови уряду, полягала у тому, що Кремль рухатиметься до кінця в частині захоплення та оголошення незалежності Криму, або ж, як проміжний варіант, домагатиметься федералізації України.

А. Яценюк, приймаючи думку про неготовність України до війни, про що знала й Росія, запропонував кілька першочергових кроків: 1) негайно звернутися до Ради Безпеки ООН, аби там терміново розглянули агресію Росії проти України; 2) скликати консультації в рамках Будапештського меморандуму; 3) запропонувати формулу щодо долучення ОБСЄ; 4) починати збирати відео– та фотофакти про російську агресію в Криму для представлення міжнародним партнерам України; 5) провести ідентифікацію осіб, які без розпізнавальних ознак зі зброєю захоплюють об'єкти в Криму, щоби мати фактаж про участь військових РФ в окупації Криму.

А. Яценюк вважав гіпотетично за можливе піти на поступки і фактично легалізувати кримський сепаратизм через переговори з кримськими колаборантами. Він, зокрема, заявив: «Якщо б у нас був варіант політичного рішення, [...] то видається, що правильне політичне рішення було б: розпочати переговори з тими, хто представляє сьогодні незаконно обрану владу в Криму з метою політичної стабілізації через прийняття Верховною Радою України нового Закону України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим», який би передбачав формування самостійної системи фінансів, я її назвав би умовно самостійною, наприклад, залишення в розпорядженні бюджету Автономії податку на додану вартість, відрахування частини акцизного збору і вирішення так званих мовних, національно–культурних і етнічних питань» [10]. Прем'єр–міністр України вважав такий варіант як основний у вирішенні конфлікту, проте із прикритістю констатував, що його зупине Російська Федерація.

Виходячи з неможливості втілити такий задум у життя, ним було визнано, що другим етапом розвитку подій буде військовий конфлікт, який не стане «замороженим», а перейде в категорію «гарячих». Україна вести війну з Росією була ще не готова, тож А. Яценюк запропонував звернутися до партнерів України з метою забезпечення миру і стабільності в Чорному морі. Проте, згадавши про свою телефонічну розмову з віце–президентом США Д. Байденом, він мусив визнати, що в Америці поки що немає певної позиції щодо війни у Криму.

При цьому А. Парубій спробував узагальнити пропозиції колег, а саме: вимагати від гарантів нашої недоторканості та цілісності за Будапештським меморандумом виконати свої обов'язки; запросити присутність стратегічних партнерів України, що мають потужний військовий потенціал, про їхню присутність у Чорному морі, яка була би стабілізуючим фактором.

¹ Невдовзі 3 березня командувач ЧФ РФ А.Вітко у брутальній формі особисто висував подібний ультиматум українським військовим у Криму, виконання якого вимагав терміном до п'ятої години ранку 4 березня.

Й, звісно, відновлення бойового рівня та потенціалу Збройних сил України.

В. Наливайченко додав потребу запросити до Києва керівників прокуратури, СБУ та міліції з Криму, аби дізнатися, хто з них на боці Києва, а хто ні, позаяк там переважна більшість – зрадники. Із цим погодився О. Турчинов, який доручив голові СБУ, який щойно перед тим практично зізнався у своєму невіданні й неволодінні ситуацією й інформацією щодо стану справ у Криму, дізнатися, хто ж на півострові готовий захищати Україну.

Під час дискусій В. Ярема закликав А. Парубія максимально звільнити захоплені Самообороною Майдану приміщення у столиці, аби показати, що в Україні діє закон і порядок¹. Під час обговорення з'ясувалися питання:

– чи була Україна у змозі перекрити Росії можливість активно перекидати своїх військових до Криму за допомогою військово–транспортних літаків (А. Яценюк) / не могла, позаяк російські літаки сідали на підконтрольний їм аеродром, відповідно до Угоди про базування Чорноморського флоту РФ (В. Гвоздь);

– негайно закрити авіапростір над Кримом і повністю вивести диспетчерську службу з контактів з РФ (О. Турчинов) / це не допоможе, адже росіяни посадять літаки за допомогою військових диспетчерів (І. Тенюх);

– відповідно до Угоди, чи має право Російська Федерація без повідомлення збільшити чисельність свого військового контингенту (А. Яценюк) / не має, але Україна не контролювала збільшення їхніх військ як повітряними коридорами, так і морським шляхом, адже їх десантні кораблі виходили на будь–яку точку узбережжя (І. Тенюх);

– чи є механізм розторгнення Угоди про перебування Чорноморського флоту в Криму з боку України (О. Турчинов) / не отримано конкретної відповіді від А. Дешиці;

– очікуючи і готуючись до розширення російської агресії, чи була в Україні теоретична можливість активних консультацій з НАТО «щодо вступу хоча б асоційованим членом?» (О. Турчинов) / у них немає такого поняття як «асоційований член», а шанс на приєднання до НАТО – дорівнює нулю (А. Яценюк) / не можна говорити про термінове членство в НАТО, це викличе ще більшу агресію Росії (Ю. Тимошенко) / ставити питання про приєднання до ПДЧ чи до НАТО взагалі неможливо, вони на це не підуть (А. Яценюк);

– Україні ніхто не надасть військової допомоги і не буде воювати з Росією, тож який реальний стан Збройних сил України? (А. Яценюк) / реальний стан Збройних сил за ці роки доведений до нуля (І. Тенюх);

– чи могла б Україна отримати теоретично фінансову підтримку для спрямування її на стабілізацію фінансової системи держави (А. Яценюк) / це ми можемо отримати (А. Яценюк);

– як перетягнути кримську еліту на бік України, а не сепаратистів (О. Турчинов) / ми не можемо вести перемовини із зрадниками, потрібно почати публічно підготовку закону про статус Криму й залучити до цього народних депутатів–кримчан, посилити боротьбу в інформаційному полі та відпрацювати тимчасовий порядок фінансування життєдіяльності Криму (А. Сенченко);

¹ При цьому В. Ярема закликав щонайшвидше заарештувати і відкрити кримінальну справу на відомого діяча УНА–УНСО О. Музичка (Сашка «Білого»).

– вимагати видачу В. Януковича; є підстави запровадити воєнний стан, принаймні в АРК (О. Махніцький) / готується проект Указу про введення воєнного стану, проте відтак створюється проблема для комунікації Криму з материковою Україною (О. Турчинов) / військовий стан не допоможе (В. Ярема) / введення військового стану – оголошення війни Російській Федерації, а це сценарій, який написаний росіянами (А. Яценюк); проти військового конфлікту (С. Кубів)...

Згадуючи про те засідання РНБО, інший його учасник, на той час уповноважений Верховної Ради за діяльністю Міністерства оборони (екс–командуючий Генштабом ЗСУ) ген. В. Замана доводив, що на ньому він ще раз нагадав присутнім про те, що в Генштабі вже є план введення чотирьох батальйонів повітряно–десантних військ у Крим, проте його пропозицію не підтримали².

Під час засідання РНБО України, В. Зайчук доповів О. Турчинову про терміновий дзвінок із Москви від голови Державної Думи РФ С. Нарішкіна. Після вимушеної перерви О. Турчинов повідомив присутнім: «Нарішкін передав мені погрози від Путіна. Вони не виключають, як він сказав, прийняття жорстких рішень щодо України за переслідування росіян та російськомовних. Мабуть натякають на прийняття рішення щодо введення військ не тільки до Криму. Передав слова Путіна, що якщо загине хоч один росіянин, – вони оголосять нас військовими злочинцями і будуть переслідувати по всьому світу. Я відповів, що, розпочавши агресію проти України, вони вже стали злочинцями і будуть відповідати перед міжнародним судом» [10].

Зрештою перед РНБОУ постало питання введення воєнного стану, яке здійняло суперечку між О. Турчиновим та Ю. Тимошенко.

Ю. Тимошенко: «Ціна сьогоднішнього рішення неймовірно висока, і ми не маємо права на помилку. Я провела консультації з найдосвідченішими людьми і можу сказати, що Путін хоче реалізувати абхазький сценарій і тільки чекає, аби ми дали йому привід. Ви пригадуєте, як тоді повівся на його провокацію Саакашвілі, і програв! Ми не маємо права повторювати його помилок. Тому закликаю всіх і кожного сім разів подумати перед тим, як зробити хоч один крок.

[...] Якби в нас був хоча б один шанс зі ста виграти в Путіна, я була б перша, хто б підтримав активні дії. Але подивіться, в якому стані зараз наша Армія. Подивіться, чи можемо ми протистояти йому в Криму, де на порядок більше російських солдатів, найсучасніша зброя та повноцінні російські військові бази?

Я також розмовляла з нашими закордонними партнерами, і вони теж підтверджують – російські війська на кордонах, і просять не робити жодних рухів. Ми маємо їх послухати, бо без них ми абсолютно безсилі.

² Генерал В. Замана після того засідання РНБО відвідав півострів. Ось, що він згадував в інтерв'ю виданню «Гордон»: «У мене таке безсилля, такий гнів був. Я знову поїхав до Криму, але вже на своїй, а не на службовій машині. Три дні по українським частинам катався, з командирами зустрічався. По дорозі в Перевальне перевищив швидкість, даїшники зупинили, дізналися, що я уповноважений [Верховної] Ради. «Ну, – думаю, – кінець, зараз кримському «Беркуту» здадуть», а даїшники давай мене питати: з Києва наказів оборонятися немає, Ахсьонівські відморозки на нас тиснуть, що робити? Ми всі так пишались, що українські війська в Криму стійко витримували облогу російськими військами, але якби Київ проявив ініціативу, взяв відповідальність на себе, показав, що йому небайдужий Крим – наші військові відстояли б півострів» [12].

Тому ми маємо сьогодні багаті все міжнародне співтовариство стати на захист України. Це наша єдина надія. Жоден танк не повинен виїхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означатиме програв.

Ніякого воєнного стану і активізації наших військ!

Ми маємо стати самою мирною нацією на планеті, просто поводити себе як голуби миру...»

О. Турчинов: «Ви пропонуєте нічого не робити?»

Ю. Тимошенко: «Маємо придумати якісь нестандартні ходи. Наприклад, запросити лідерів європейських країн на якийсь мирний саміт до Києва чи до Криму. Провести конференцію з питань миру. Маємо всі разом писати звернення в ООН, до НАТО, США за миротворчими військами. Задіяти всі дипломатичні зв'язки.

І тому я дуже прошу вас не робити поспішних кроків. Я не можу голосувати, бо не є членом Ради нацбезпеки, але прошу почути мене, оцінити все і в жодному разі не запроваджувати воєнний стан та не потрапити до пастки Путіна».

В. Наливайченко: «Інформація, що надходить нашими каналами, повністю підтверджує готовність Росії до введення військ, що концентруються вздовж нашого кордону. І американці, і німці, – всі в один голос просять нас не починати будь-яких активних дій, бо, за даними їхніх розвідок, Путін використає це для початку широкомасштабного сухопутного вторгнення.

Ми маємо почути західних партнерів, а їм потрібен час для ухвалення рішень».

О. Турчинов: «Давайте завершувати обговорення!

Якщо зважити рівень готовності російських військ на наших східних кордонах, то ми маємо зробити все, аби бути спроможними захищатися. Росіяни будуть рахуватися лише з сильними».

Ю. Тимошенко: «Але в тому то й справа, що ми слабкі».

О. Турчинов: «Нам потрібна повна мобілізація країни, необхідно негайно почати перекидати наявні війська з Центру та Заходу на Схід та Південь. Це життєво необхідно!»

Ю. Тимошенко: «Ви уявляєте, що почнеться в країні, якщо танки та БТри почнуть їхати по вулицям міст? Це спровокує масову паніку. Люди почнуть масово тікати з країни. Проблема з продовольством, з паливом...»

О. Турчинов: «Я Вас не перебивав, Юлія Володимирівна. Ще більша паніка буде, коли на Хрещатику будуть російські танки. Ми мусимо зробити все для того, аби бути спроможними захищатися, в тому числі і самотужки, якщо не дочекаємося військової допомоги від Заходу. А для цього потрібно діяти. Тому я не можу не поставити на голосування РНБО рішення про запровадження в країні воєнного стану.

Хто «ЗА»? Ясно. «ЗА» – один Турчинов. Це означає, що рішення не прийнято» [10].

Концентрація ж вздовж усього кордону десантних і бронетанкових підрозділів Збройних сил Російської Федерації посилювалася. При цьому особлива небезпека була на чернігівсько-київському напрямку: в разі вторгнення вони могли бути в Києві буквально за кілька годин. А в Україні ніким і нічим було захищати кордон. Пізніше О. Турчинов згадував, що розвідка доповідала, що росіяни готують провокації, аби загинули жителі Криму, щоб загинули російські військовослужбовці,

які знаходилися там згідно з підписаним українсько-російським договором (це вони мали би використати як привід для вторгнення). Ними був відпрацьований детальний план відсікання Східної України по смузі Харків – Дніпропетровськ, а також окупації південних областей (Запорізької, Миколаївської, Херсонської та Одеської) з виходом на Придністров'я. Фінальна точка плану – захоплення охопленого заворушеннями Києва та реставрація маріонеткового режиму Януковича для прикриття агресії від обурення світової спільноти [26].

За таких обставин слід було визначитися з новим форматом, який дозволив би легітимно й оперативно здійснювати масову передислокацію військ для зайняття оборони вздовж російського кордону. Відтак було вироблено проект рішення РНБО України, яке базувалося на пропозиціях, які не викликали у членів Ради нацбезпеки заперечень:

«1. Начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України, керівникам інших військових формувань невідкладно привести Збройні Сили України та відповідні військові формування у бойову готовність ПОВНА згідно з уточненими планами приведення військ (сил) у бойову готовність.

2. Генеральному штабу Збройних Сил України невідкладно:

– здійснити уточнення Стратегічного замислу застосування Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів;

– уточнити план територіальної оборони України.

3. Міністерству оборони України організувати і провести навчальні збори з військовозобов'язаними в необхідних обсягах у час і строки, визначені Генеральним штабом Збройних Сил України.

4. Кабінету Міністрів України невідкладно виділити необхідні фінансові, матеріально-технічні та інші ресурси для належного забезпечення безпеки, прав та інтересів громадян України, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України.

5. Міністерству закордонних справ України невідкладно звернутися до зовнішньополітичних відомств окремих держав – підписантів Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброю від 5 грудня 1994 року (Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії), із закликом забезпечити безпеку України та провести відповідні консультації офіційних осіб в місті Києві.

6. Міністерству внутрішніх справ України забезпечити посилену охорону об'єктів енергетики та критичної інфраструктури.

7. Утворити відповідно до статті 14 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» Оперативний штаб з питань реагування на ситуацію в Автономній Республіці Крим та місці Севастополі (далі – Оперативний штаб) на чолі з Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, із включенням до складу Оперативного штабу представників Кабінету міністрів України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, інших центральних органів виконавчої влади, Служби безпеки України, Генерального штабу Збройних Сил України, а також Генеральної прокуратури України (за

згодою), Ради міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольської міської державної адміністрації.

Оперативному штабу забезпечувати:

- моніторинг та аналіз інформації щодо розвитку ситуації в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі;
- напрацювання пропозицій щодо запобігання виникненню загрози національній безпеці України, їх нейтралізації та подання таких пропозицій Раді національної безпеки і оборони України.

Покласти інформаційне та організаційне забезпечення діяльності Оперативного штабу на Апарат Ради національної безпеки і оборони України» [10]. Це рішення було прийняте одностайно.

Крім того, передбачаючи напад Росії на материкову частину України, до негайного виконання були прийняті протокольні доручення від імені в.о. президента України. А саме:

«1. Міністерству оборони України, Генеральному штабу Збройних Сил України:

1.1. Негайно розробити та запровадити комплекс заходів щодо відновлення боєздатності Збройних Сил України;

1.2. Подати виконуючому обов'язки Президента України проекту Указу Президента України «Про мобілізацію»;

1.3. Забезпечити необхідні передислокацію та перегруповування військ для захисту країни від вторгнення з боку Російської Федерації. У випадку вторгнення використовувати всю наявну військову техніку і зброю, у тому числі авіацію, без додаткових узгоджень;

1.4. Терміново розробити план заходів щодо застосування і посилення охорони та оборони військових частин Військово-Морських Сил Збройних Сил України, що розташовані в Автономній Республіці Крим;

1.5. У випадку штурму військових частин, з метою захисту життя військовослужбовців та забезпечення виконання поставлених задач, використовувати зброю відповідно до вимог військових статутів.

2. Кабінету Міністрів України:

2.1. Визначити тимчасовий порядок обслуговування бюджетних видатків проведення соціальних виплат в Автономній Республіці Крим та не допустити доступ до казначейських рахунків і бюджетних коштів незаконної влади Криму;

2.2. Закрити авіапростір над територією Автономної Республіки Крим.

3. Міністерству юстиції України, Адміністрації Президента України підготувати проекти указів Президента України, інших нормативних рішень, прийнятих Верховною Радою Автономної Республіки Крим та незаконно сформованим урядом Автономної Республіки Крим.

4. Міністерству закордонних справ України внести пропозиції стосовно розірвання Угоди з Російською Федерацією щодо перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території Автономної Республіки Крим у зв'язку з грубим порушенням умов Угоди.

5. Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України, Службі безпеки України провести перевірку керівників та командирів всіх підрозділів та структур, що розташовані в Автономній Республіці Крим, та провести заміну тих, хто не готовий виконувати поставлені завдання та захищати інтереси України на території Автономної Республіки Крим.

6. Службі безпеки України, Міністерству внутрішніх справ України, Головному управлінню розвідки Міністерства

оборони України розробити та реалізувати заходи щодо затримання та доставляння до Києва зрадників, які привласнили владні повноваження у Автономній Республіці Крим.

7. Апарату Ради національної безпеки та оборони України, Міністерству закордонних справ України організувати роботу з об'єктивного висвітлення подій у Криму та позиції України, як на території країни, так і за кордоном.

8. Апарату Ради національної безпеки і оборони України та Адміністрації Президента України доопрацювати рішення РНБО України та відповідний проект Указу, узгодивши його остаточну редакцію з членами Ради національної безпеки і оборони України 01.03.2014 року» [10].

У Криму ж невдовзі усі українські військові підрозділи були заблоковані у своїх частинах і, піддані неймовірному психологічному тиску та під враженням, що материкова Україна залишила їх напризволяще, поступово деморалізувалися. Командувач ВМС України подав у відставку, а морально-психологічний клімат серед командування, як зазначав голова СБУ В.Наливайченко на засіданні РНБОУ, був «надзвичайно низький, якщо б не сказати, взагалі зрадницький» [10].

Тим часом, протягом місяця були розгромлені військові морські сили України [9; 13]. Крім того, починаючи з 1 березня Державною прикордонною службою України було зафіксовано 39 випадків порушення російською стороною міжнародних договорів, зокрема з питань: порядку заходження військових кораблів РФ (15 суден і кораблів), порядку здійснення польотів військової авіації РФ (14 випадків, 48 літальних апаратів), порядку перетинання державного кордону України в пункті пропуску «Крим – Поромна переправа» (10 випадків). За цей час через зазначений пункт пропуску на територію України без відповідного дозволу перемістили 139 одиниць автомобільної, спеціальної й броньованої техніки ЗС РФ, у т.ч. 4 ракетні системи залпового вогню «Град», 6 бронетранспортерів, 111 вантажних, 6 спеціальних і 7 легкових автомобілів, 5 мікроавтобусів [13].

10 березня, всупереч досягнутим домовленостям між командуванням ВМС України і командуванням ЧФ РФ, російськими збройними спецпідрозділами було захоплено українську військову частину в м. Бахчисарай. Нападниками було застосовано автоматичну зброю в бік беззбройного особового складу частини. 12 березня українських військовослужбовців під загрозою розстрілів примушували до прийняття присяги народу Криму і переходу в не існуючі збройні сили Криму [7].

Утім, розглянемо кілька спекулятивних тверджень російської пропаганди. Немає жодних підтверджених повідомлень про те, що комусь з етнічних росіян загрожували, є тільки заяви про це в російській пресі і на російському державному телебаченні. З самого початку приходу до влади новий український уряд зробив своїм пріоритетом встановлення миру і досягнення примирення. В.о. президента України О. Турчинов відмовився підписати закон, що обмежував використання російської мови на регіональному рівні. США та інші країни, включаючи ЄС, привітали такий підхід українського уряду. Постійний представник США в ООН С. Пауер заявляла з цього приводу: «Немає жодних доказів, що етнічні росіяни перебувають у небезпеці. Навпаки, нова українська влада пролітає пріоритетну увагу примиренню в країні та участі всіх політичних сил у її житті.

Президент Турчинов – виконуючий обов'язки президента – чітко заявив про своє неприйняття будь-яких обмежень на використання російської мови» [25]. Зі свого боку заступник держсекретаря США В. Нуланд запевнила, що «у ОБСЄ є інструменти для вирішення будь-якої обгрунтованої занепокоєності щодо забезпечення безпеки на місцях, дотримання прав меншин та підготовки демократичного переходу до вільних і справедливих виборів» [25].

Російські військові об'єкти були і залишалися у безпеці, і нова українська влада зобов'язалася дотримуватися всіх діючих міжнародних угод, у тому числі й тих, які стосувалися російських баз. Тож нещодавня зміна уряду в Україні не представляла небезпеку для законних інтересів Росії в такій мірі, що виправдовувала б її військове втручання, захоплення громадських установ і висунення військових ультиматумів частинам української армії. Навпаки, це російські військові були виведені з їхніх місць дислокації, щоби захопити органи влади та об'єкти інфраструктури Криму. Наголошу також і на тому, що угода 1997 року вимагає від Росії поважати територіальну цілісність України, а військові дії Російської Федерації в Україні є явним порушенням територіальної цілісності і суверенітету України. Уряд України, на противагу цьому, діяв стримано і шукав діалогу. Влада у Києві негайно вирішила направити до Криму в.о. голови Міноборони, щоб розрядити ситуацію. Дещо пізніше народний депутат П. Порошенко, що прибув з Києва, навіть не був допущений до будівлі Верховної Ради Криму для переговорів.

Заклик же кримського «прем'єра» С. Аксьонова до Росії втрутитися є й взагалі правовим нігілізмом. Міжнародне право не передбачає застосування сили у відповідь на заклик регіонального уряду. Відповідно до Конституції України, тільки українська Верховна Рада може дозволити присутність іноземних військ на території України. Заклик незаконно обраного на свою посаду С. Аксьонова до президента РФ В. Путіна забезпечити «мир і спокій» в Криму, був цинічним жестом, що призвів до остаточної дестабілізації. Тим не менш, 16 березня відбувся невизнаний «референдум» щодо статусу Криму, а вже 17 березня президент Росії ганебно визнав цей, ним же спланований, фарс і нібито «незалежну і суверенну» Республіку Крим. Того ж дня спектакль завершився, коли В. Путін підписав Розпорядження президента РФ «Про підписання Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття у Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів». Фактично ж, то було злочинне приєднання півострова до Росії з метою «узаконення» його анексії.

У відповідь, 20 березня Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», у якій зазначала, що «уперше після завершення Другої світової війни загально визнані кордони Європи цинічно «перемальовує» країна, яка за багатосторонніми і двосторонніми договорами гарантувала територіальну цілісність України, недоторканність і непорушність її кордонів» [8]. Верховна Рада звернула увагу урядів та парламентів світу, міжнародних організацій та світової громадськості, що Український народ ніколи не визнає анексію невід'ємної частини своєї території – Автономної Республіки Крим, захопленої Росією з брутальним порушенням фундаментальних норм міжнародного права та загально визнаних принципів співжиття держав. Український законодавчий орган звернувся до всіх членів міжнародного співтовариства з наполегливим проханням утриматись від

міжнародного визнання так званої «Республіки Крим» та анексії Криму і міста Севастополя до складу Росії у якості нових суб'єктів Федерації. Від імені народу України Верховна Рада України заявила, що «Крим був, є та буде в складі України. Український народ ніколи і за жодних умов не припинить боротьбу за звільнення Криму, якою б важкою і тривалою вона не була» [8].

Слід зауважити й на іншому аспекті діяльності росіян у Криму за тогочасних подій – цинічно-аморальному. Так, наприклад, коли 20 березня, проломивши за допомогою бульдозера паркан, російські штурмовики увірвалися до розташування бази ВМС України у Новоозерному, попереду вони для власного прикриття пустили жінок і дітей! Вже за їхніми спинами йшли «козаки», «самооборонці» та автоматники. Такою нищою була тактика покидька Путіна, який не посоромився її навіть озвучити на одній із своїх прес-конференцій. Тим не менш, більшість українських військових були готові дати гідну відсіч окупантам, проте проти цього виступило командування військової бази, послаючись на відсутність чітких інструкцій з Києва й поступово схиляючись до переходу на бік окупантів.

24 березня 2014 р. в.о. президента України О. Турчинов підписав указ про виведення українських військ з Криму й Севастополя. Це, власне, й усе на що у нього вистачило хисту і мужності... Чи не запізно?

До 26 березня окупанти захопили усі 193 дислоковані на території АР Крим військові частини ЗС України, включаючи кораблі й об'єкти ВМС України. Вартість військового майна, залишеного у Криму, оцінюється в 11,439 млрд. доларів США. Із 14 тисяч особового складу ВМС України, за останніми даними, до 6 тисяч, переважно старші офіцери і контрактники, залишилися в Криму і частково перейшли на службу до агресора¹.

Не можна не згадати й про те, що уже наступного дня після захоплення центральних адмінбудівель російськими окупантами в Криму президент США Б. Обама заявив 28 лютого 2014 р., що Сполучені Штати глибоко занепокоєні повідомленнями про військові пересування які здійснює Російська Федерація на території України. «Будь-яке порушення суверенітету України та територіальної цілісності буде глибокою дестабілізацією, що не є в інтересах України, Росії чи Європи, – наголосив він. – Це буде втручанням в українські справи. Це буде чітким порушенням зобов'язань Росії поважати незалежність, суверенітет та кордони України та міжнародних законів. Лише через декілька днів після Олімпійських ігор це призведе до засудження Росії у світі. Сполучені Штати будуть разом з міжнародною спільнотою і завіряємо, що буде відплата за будь-яке військове втручання в Україні» [29].

1 березня 2014 р. президент США дев'яносто хвилин розмовляв телефоном з президентом Росії з приводу «української кризи». Б. Обама висловив глибоку стурбованість у зв'язку з явним порушенням Росією українського суверенітету і територіальної цілісності, що є порушенням міжнародного права, у тому числі зобов'язань Росії відповідно до Статуту ООН, її угоди з Україною

¹ Частина озброєння та техніки України вдалося пізніше вивести на материк, включаючи бойові літаки, бронетехніку й артилерійські системи, а також деякі кораблі і судна. Головом ВМФ РФ адмірал В. Чірков 1 квітня 2014 р. повідомив про рішення міністра оборони РФ передати Україні всі 79 кораблів і суден ВМС України, залишені у Криму. Фактично ж Україні повернули лише 30 кораблів і суден, які були застарілими і не мали бойової цінності.

від 1997 р. щодо військового базування, Будапештського меморандуму 1994 р. та Гельсінських угод. Сполучені Штати засудили військове втручання Росії на українській території. Б. Обама закликав негайно докласти зусиль, щоб розпочати діалог між Росією та українським урядом. Сполучені Штати закликали Росію до де-ескалації напруженості через повернення її військ назад на бази у Криму, та запропонували утримуватися від будь-якого втручання в Україні. Президент США дав зрозуміти, що подальше порушення суверенітету і територіальної цілісності України з боку Росії може негативно вплинути на позиції Росії в міжнародному співтоваристві. Б. Обама сказав В. Путіну, що вже у найближчі години і дні Сполучені Штати проведуть негайні консультації з союзниками і партнерами в Раді Безпеки ООН, Північноатлантичній раді, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, і підписантами Будапештського меморандуму. Сполучені Штати призупинять подальшу участь у підготовчих нарадах до Великої Вісімки. На далі ж, порушення норм міжнародного права з боку Росії призведе до ще більшої її політичної та економічної ізоляції [31]. Утім, В. Путін аж ніяк не зважив на попередження США, Росія продовжувала втілювати власний сценарій розвитку подій щодо України.

Після США та Ради безпеки ООН Великобританія затребувала від Москви посилення на норми міжнародного права, які б виправдовували перебування у Криму російських вояків. У Лондоні їхню появу на півострові вважають незаконною. «Пояснення» ж Росією своїх агресивних дій в Україні виявилось відвертим глузуванням над принципами міжнародного права та зі світової спільноти. Спочатку президент РФ В. Путін у притаманному йому стилі заявив 4 березня 2014 р., що якщо в лютому 2014-го в Україні відбулася революція, то на її території виникла нова держава, щодо якої Росія не підписувала жодних зобов'язальних документів.

19 березня 2014 р. МЗС Росії в зухвалій формі «спростувало» власну причетність до порушень умов Будапештського меморандуму та звинуватило в цьому США, ЄС та нову українську владу, які нібито діяли «проти політичної незалежності та суверенітету України, порушуючи зобов'язання, передбачені Будапештським меморандумом». На початку ж квітня було цинічно заявлено, що «Росія не брала на себе зобов'язання примушувати частину України залишатися в її складі проти волі місцевого населення, а положення Будапештського меморандуму не поширюються на обставини, що стали наслідком дій внутрішньо-політичних чи соціально-економічних факторів». Лицемірними є також твердження МЗС РФ про те, що «втрата Україною територіальної цілісності стала результатом складних внутрішніх процесів, до яких Росія та її передбачені Будапештським меморандумом зобов'язання не мають відношення» [17]. Зауважу, що захоплення Криму та адміністративних будівель в окремих районах сходу України російськими військами та проросійськими найманцями відповідно до положень міжнародного права, цілком відповідає визначенню поняття міжнародної політичної та воєнної «агресії» [14, с. 12–15; 24].

Слід, проте, зауважити й на тому, що розв'язана війна проти України шляхом окупації Росією Криму стала несподіванкою для США, попри те, що Кремль зробив чимало кроків, які свідчили про підготовку до цього. Він оголосив навчання поблизу кордонів України, але розвідка до останнього була впевнена, що інтервенції не відбудеться.

Аналітики вважають, що головним проколом США стало намагання зробити з Росії партнера. Про це журналістам «The Daily Beast» розповів колишній начальник ЦРУ та Агенції національної безпеки США М. Гейден. «Питання не в тому, як багато ресурсів щодо збору інформації ми кинули на Росію. Питання у більш ширшій проблемі – аналітикам тяжко зрозуміти мислення Путіна. Тут наш держсекретар сказав, що це не холодна війна, це ситуація, де виграють всі. Але для Путіна це гра «все або нічого», – сказав М. Гейден [28].

Віце-президент «Atlantic Council» Д. Вілсон зазначав, що у 2008 р. аналітики ЦРУ не передбачили війну в Грузії, бо не розуміли, що Кремль не вважає Вашингтон ні другом, ні партнером. «Ми звикаємо до обурливої поведінки Росії, починаємо сприймати її як норму і в результаті її терпимо», – зауважив Д. Вілсон [28]. Інший аналітик Д. Шиндлер підкреслював, що американські розвідники в своїх прогнозах користаються законами логіки і раціональності. Але Москва діє зовсім не логічно. «Путін вчинив не раціонально, ввійшовши в Крим так енергійно. Кремль міг би взяти Крим під контроль, застосувавши набагато менш прямолінійні і менш ризиковані методи. Але він віддав перевагу моделі, яка передбачає максимум можливих політичних ризиків», – сказав Д. Шиндлер [28]. Німецьке видання «Deutsche Welle», нагадаю, писало з цього приводу, що В.Путіна не лякають слова, а воювати за Україну Захід не поспішає¹.

Спостерігаючи бездіяльність української влади, Москва почала діяти ще зухваліше й відкрито. 17 березня 2014 р. Верховна Рада АР Крим під дулами російських автоматів проголосила незалежність Криму, а вже наступного дня у Москві було підписано т.зв. Договір про прийняття Криму до складу Російської Федерації. 1 квітня Росія денонсувала усі договори та угоди з Україною щодо Чорноморського флоту [19].

Наголошу також і на іншому ганебному факті вже з новітньої (зовсім недавньої) української історії, коли Верховній Раді України довелося дочекатися російської військової атаки на Донбасі та ще й знадобилося майже два місяці з часу російського вторгнення у Крим і майже місяць від акту його анексії, аби лише 15 квітня 2014 р. ухвалити закон, яким Крим визнавався «територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією».

При цьому варто було дослухатися й до думки І. Маннтойфеля, який на сторінках «Deutsche Welle» зауважував, що розпочавши воєнну операцію «Крим» Росія загнала нову владу України і Захід у небезпечну пастку. На думку оглядача, президент Росії переслідував дві цілі в Криму. По-перше, взявши півострів у заручники, він убезпечив базування Чорноморського флоту ще до того, як

¹ Регулярні війська РФ (станом на березень 2014 р.) нараховували 1 млн осіб, натомість найбільша в Центрально-Східній Європі армія Польщі – 100 тис., не говорячи вже про Балтійські країни (від 5 до 10 тис. осіб). Загалом регулярні війська країн-членів НАТО в регіоні налічували 290 тис. осіб, тобто втричі менше, ніж у російській армії. У ключовій категорії повітряних сил перевага Росії є разючою: 1793 бойові літаки проти 112 у Польщі і 327 у країнах-членах НАТО в регіоні загалом. Із загального складу військ країн НАТО (3 млн. особового складу та 1,5 млн. з них – у Європі) в Центрально-Східній Європі та Балтії перебувають менш як 10% (300 тис.), із 28 баз НАТО 23 розташовано в Західній Європі і лише 5 – у Центрально-Східній Європі та Балтії. Американський військовий контингент зосереджено майже виключно в Західній Європі (тільки в Нідерландах американських військових більше, ніж в усіх країнах – членах НАТО в Центрально-Східній Європі і Балтії разом), з близько 200 одиниць нестратегічної ядерної зброї в Центрально-Східній Європі та Балтії немає жодної [32].

нова влада в Україні подумає про розірвання угоди щодо нього. По-друге, за допомогою Криму він може тиснути на Київ. «Перші заяви США та Євросоюзу сповнені обурення у зв'язку з ситуацією у Криму. Однак слів, навіть гострих, недостатньо. Путіна уже давно не цікавить те, що про нього говорять та думають на Заході», – зазначав оглядач «Deutsche Welle» [16]. В результаті у Заході було лише два напрямки реакції на таку позицію Кремля: реальні санкції проти Росії, або мовчки визнати нову роль Москви у Криму і при цьому змусити Київ до переговорів з Росією. Західні союзники, власне, обрали мікс із цих двох шляхів.

У Кремлі ж були переконані, що в умовах повного розвалу економіки, за відсутності готової до війни армії, повної деморалізації силових структур, при самосудах і масових заворушеннях, влада у Києві не протримається і двох тижнів. «Вони сподівалися, що Україна загрузне в хаосі і вони без особливого опору окунують майже всю країну. Для таких прогнозів дійсно були підстави. Але нам таки вдалося виграти час. За цей час – реанімувати парламент, зібрати Кабмін, відновити вертикаль на місцях, сформувати боєздатну армію, зайняти бойові позиції» – згадував невдовзі О. Турчинов [20]. Він також додавав, що з самого початку Крим розглядався ними (росіянами) як плацдарм.

Плацдарм для повноцінного вторгнення задля захоплення Донецької, Луганської, Харківської, Одеської, Дніпропетровської, Херсонської та Миколаївської, Запорізької областей. Коли ж план прямого вторгнення було зірвано, вони запустили план масштабної дестабілізації в цих регіонах. Почалося з Харкова, коли там кілька разів захоплювали обласну державну адміністрацію (ОДА). Тоді до міста було відправлено міністра внутрішніх справ А. Авакова й тільки завдяки спецпідрозділу Нацгвардії «Ягуар» вдалося відстояти місто (74 проросійських заколотників було вибито з Харківської обласної адміністрації та заарештовано). Позитивним фактором стало призначення у Дніпропетровськ (нині – Дніпро) головою ОДА І. Коломойського, який також швидко навів порядок на ввіреній йому території (Дніпропетровщина, Запоріжжя). Кривавою ціною вдалося залишити українською Одесу, хоча там це було втілено, швидше, всупереч органам місцевої влади і правопорядку¹. Вважаю, що події у Харкові, Дніпропетровську, Одесі та інших великих містах Півночі, Центру і Півдня все ще очікують свого розслідування і не лише історико-політологічного спрямування...

Що приніс «русській мір» в Україну? «Ми побачили «мир», що його російська окупація принесла у Крим звідтоді. Як було чітко сказано в останній доповіді ООН, – зауважувала 8 серпня 2014 р. у своєму виступі посол, постійний представник США в ООН на засіданні Ради безпеки ООН з приводу гуманітарної ситуації в Україні С. Пауер, – свободу слова і зборів було жорстоко придушено, етнічні меншини систематично переслідувались, цивільних громадян безкарно викрадали, 350 із них досі вважаються зниклими безвісти. ООН також зазначила, що не було досягнуто ніякого прогресу щодо жодної з 17 попередніх рекомендацій, які вона зробила Росії у зв'язку з серйозними проблемами відносно прав людини в Криму» [22].

¹ Протистояння 2 травня 2014 р. в Одесі між противниками і прихильниками федералізації переросли в насильницькі зіткнення і послужили причиною смерті 40 осіб. У числі загиблих були в основному проросійські прихильники федералізації, які сховалися в Будинку профспілок, в якому потім почалася пожежа.

Станом на осінь 2016 р. Крим все ще залишався окупованим (тимчасово) військами Російської Федерації², а на сході України тривала «квола» війна з російськими загарбниками. Українські території, окуповані Росією в Криму та на Донбасі, становили близько 44 тис. кв. кілометрів. Протягом 2014–2015 рр. більш ніж 8 тис. українців, з яких близько 6 тис. мирних мешканців, загинули від рук терористів і окупантів на Донбасі, а більше 1.5 млн. жителів Донбасу були змушені покинути свої будинки і переїхати в інші безпечні регіони України [23].

Разом з тим виникає питання: чи можна вести перемовини з міжнародним злочинцем – В. Путіним? Чи варто вірити у «мирні» ініціативи Росії після десятиріч оман, брехні, убивств, порушень міжнародного права, анексії чужих теренів і кривавих війн тощо! Якимось після агресії Кремля проти України В. Путін заявив в інтерв'ю німецькому телеканалу ARD в листопаді 2014 р.: «Коли ми чуємо претензії з приводу того, що Росія порушила міжнародне право, то нічого, окрім здивування, у мене це не викликає». Нагадаю, що сучасне визначення поняття «агресія» було сформульоване ще у Лондонській конвенції, ухваленій 3–5 липня 1933 р. під егідою Ліги Націй 12–ма державами, зокрема СРСР – ініціатором і автором проекту тексту документа (правонаступником якого є Російська Федерація). Це міжнародний договір, що накладає на його підписантів конкретні міжнародно-правові зобов'язання. У його тексті визначено п'ять критеріїв агресії.

Конвенцією, зокрема, передбачено, що «нападником/агресором у міжнародному конфлікті буде визнано державу, яка першою здійснить одну з таких дій: оголосить війну іншій державі; вторгнеться за допомогою власних ЗС, навіть без оголошення війни, на територію іншої держави; нападе своїми сухопутними, морськими чи повітряними силами, навіть без оголошення війни, на територію судна чи повітряного судна іншої держави; піддасть морській блокаді береги або порти іншої держави; надасть підтримку збройним бандам, які, будучи сформованими на її території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмовиться, незважаючи на вимогу країни, проти якої здійснено вторгнення, ужити на власній території всіх залежних від неї заходів для позбавлення згаданих злочинців усілякої допомоги чи заступництва» [15, с. 18–19]. При цьому додавалося, що «жодне політичне, військове, економічне чи інше міркування не може бути вибаченням чи виправданням агресії» [15, с. 18–19]. Конвенція 1933 р. є безтерміновою та чинною нині для держав, що її підписали, та їхніх правонаступників/продовжувачів, зокрема й для Російської Федерації³.

² Невеличка, проте показова довідка: у січні–лютому 2015 р. Україна здійснила постачання на окуповану територію Криму товарів на 96,5 млн. доларів США. Відповідні дані було наведено на сайті Державної служби статистики. Водночас, з території Криму на материкову частину України надійшло товарів на суму 4 млн. доларів. З 27 вересня 2014 р. і до кінця лютого 2015 р. на територію анексованого півострова були ввезені товари загальною вартістю 526 млн. 339 тис. доларів США. Зокрема, у 2014 році – на суму 430 млн. 511 тис. доларів США.

³ Важливою особливістю цього документа є те, що він мав конкретне практичне правове застосування ще в грудні 1939 р., коли Генеральна Асамблея Ліги Націй, ідентифікувавши на його основі акти агресії СРСР проти Фінляндії (радянсько-фінська зимова війна 1939 р.), виключила Радянський Союз із Ліги Націй. Отже, Лондонська конвенція не є лише теоретичним документом, а й міжнародним договором, застосування якого мало суттєві практичні правові наслідки.

Ознаки і характеристики акту та поняття «агресія» чітко визначаються Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №3314 (XXIX), яку було ухвалено 14 грудня 1974 року. У Резолюції, зокрема, зазначається, що «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави...» [21, с. 181–182; 24]. У ст.3 вказаного документа наголошено на тому, що: «Будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни... кваліфікуватиметься як акт агресії: а) вторгнення або напад збройних сил (ЗС) держави на територію іншої держави, анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини; б) бомбардування... або застосування... зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави ЗС іншої держави; г) напад ЗС держави на суходільні, морські чи повітряні сили... іншої держави; г) застосування ЗС однієї держави, що перебувають на території іншої, за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених в угоді...; д) засилання державою... збройних банд... або найманців... проти іншої держави...» [21, с. 181–182; 24].

Крім того, 14 листопада 2016 р. Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду в Гаазі оприлюднила свій Звіт про дії з попереднього розслідування щодо Справи «Становище в Україні», в якому, зокрема, зазначалося, що «ситуація на території Криму і Севастополя рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною і Російською Федерацією» [11]. Даний міжнародний збройний конфлікт почався не пізніше 26 лютого, коли Російська Федерація задіяла особовий склад своїх збройних сил для отримання контролю над частинами території України без згоди уряду України. Відтак право міжнародних збройних конфліктів може бути застосовано і після 18 березня 2014 р. тією мірою, в якій ситуація на території Криму¹ і Севастополя буде рівнозначна триваючому стану окупації².

Що ж до війни на сході України, то Канцелярія прокурора Гаазького трибуналу у вищевказаному попередньому звіті, вказала, що додаткові відомості,

¹ Після прийняття Російською Федерацією на себе управління територією Криму близько 19 тис. жителів регіону стали внутрішніми переселенцями на основній частині держави України. При застосуванні російського законодавства на території Криму представники кримських татар та інші жителі Криму, що є мусульманами, зазнали утиску або залякування, включаючи низку таких заходів, як заборона на в'їзд на територію півострова, обшуки будинків і обмеження свободи слова, зборів і створення асоціацій. З березня 2014 р. у зв'язку з ситуацією в Криму зникло як мінімум 10 осіб. У більшості випадків було відомо, що передбачувані жертви протистояли окупації Криму, і їх викрадення пов'язувалися з діями воєнізованої групи «Кримська самооборона». Було повідомлено про декілька випадків передбачуваного жорстокого поводження в зв'язку з арештами і викраденнями, включаючи побиття, удушення і, як мінімум в одному випадку, загрози сексуального насильства. Кілька осіб з числа мирних жителів, які виступали проти референдуму 16 березня були заарештовані й утримувалися в ув'язненні з березня 2014 р. Є відомості, що вказують на недотримання належної правової процедури і права на справедливий судовий розгляд. Як повідомлялося, близько 179 осіб, позбавлених волі, були насильно переміщені з місць утримання під вартою в Криму в місяць утримання під вартою на території Російської Федерації.

² Встановлення факту правомірності початкової інтервенції, яка спричинила за собою окупацію, не є потрібним, позаяк для цілей Римського статуту збройний конфлікт може бути міжнародним за своєю суттю, якщо одна або більше держав частково або повністю окупувають територію іншої держави незалежно від того, чи супроводжується окупація збройним опором.

наприклад, повідомлення про артилерійські обстріли обома державами військових баз противника, а також арешти російських військовослужбовців Україною і навпаки, вказують на пряме військове протистояння між російськими збройними силами і силами уряду України³, яке передбачає наявність міжнародного збройного конфлікту в контексті збройних дій в східній Україні найпізніше з 14 липня 2014 р. одночасно з існуванням неміжнародного збройного конфлікту [11].

Зрештою 16 листопада 2016 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію про права людини в Криму. У ній Росію названо державою-окупантом й зафіксовано міжнародне невизнання анексії півострова. Відповідне рішення під час голосування підтримали 73 країни (23 – проти). Наголошу, що це вперше, коли в документах ООН Росія називається державою-окупантом, а АР Крим і м. Севастополь тимчасово окупованою територією⁴.

Загалом же Україна як держава та її національна безпека були захищені й гарантовані не лише Будапештським меморандумом, а й низкою важливих міжнародно-правових актів, а саме: Статутом ООН; Гельсінкським заключним актом 1975 р. та десятком інших основоположних документів ОБСЄ; Угодою про створення СНД від 8 грудня 1991 р.; Декларацією про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав-учасниць СНД від 15 квітня 1994 р.; Тресторонньою заявою щодо гарантій безпеки України Президентів США, РФ та України від 14 січня 1994 р.; рамковим Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ від 1997 р.; іншими українсько-російськими двосторонніми договорами й домовленостями, про які йшлося вище; Договором нерозповсюдження ядерної зброї; Хартією Україна–США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. та іншими міжнародними документами і навіть Основоположним актом про взаємні відносини, співробітництво та безпеку між Організацією Північноатлантичного договору та Росією, який було підписано у 1997 р. в Парижі лідерами країн НАТО й президентом РФ Б. Єльциним. Цей документ було спрямовано на розбудову «міцного та всеохоплюючого миру в Євроатлантичному регіоні», у ньому зафіксовано вимоги та зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність усіх країн, не застосовувати силу чи загрозу силою. 4 грудня 2009 р. у Спільній заяві президентів Росії та США було також підтверджено позицію щодо незмінності гарантій, зафіксованих у Будапештському меморандумі. Такі гарантії з боку РФ неодноразово було підтверджено в офіційних заявах керівництва МЗС, зокрема у квітні 2010 року.

³ Згідно з інформацією верховного комісара з прав людини ООН, з початку конфлікту загинуло (станом на осінь 2016 р.) близько 9 тис. 578 осіб і поранено 22 тис. 236 осіб, включаючи службовців збройних сил, членів військових угруповань і мирних жителів. У період з квітня 2014 р. по червень 2016 р. в зонах бойових дій загинуло до 2 тисяч мирних жителів, в основному (85–90%) в результаті артилерійського обстрілу населених пунктів як в зонах, контрольованих урядом, так і на територіях під контролем військових угруповань.

⁴ 16 листопада 2016 р. президент РФ В.Путін підписав розпорядження про вихід Росії з Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що де-факто є самовизнанням Кремля себе як держави – міжнародного злочинця.

На початку 2014 року Російська Федерація, розпочавши віроломну війну проти України, порушивши не лише українсько-російські обопільні угоди і договори, а й власне законодавство та низку міжнародно-правових актів, перед усім людством затаврувала себе як держава-агресор і як країна-загарбник, а її політичне керівництво остаточно виявило себе як угруповання міжнародних злочинців і спонсорів світового тероризму.

Російсько-українська війна, за своїми лаштунками, виходить за рамки двостороннього конфлікту й виявляє у собі виразні ознаки загальної кризи світової системи безпеки, що призведе до ланцюга глобальних змін планетарного значення: зміняться не лише кордони та системи влади в Україні та Росії, закладено початок масштабної трансформації євразійського простору, розпочнеться якісний і територіальний перерозподіл ринків торгівлі та сировини, зазнають змін усталені правила політичного світогляду та взаємовідносин, принципи суспільно-політичної моралі регенеруються, розпочнеться перегляд основ глобалістичної економіки та системи світової безпеки, світовий порядок базуватиметься на змінених правилах гри й розпочне набувати якісно нової конфігурації [5].

Світ кардинально зміниться і до цих змін його спонукатиме російсько-українська війна, її наслідки та уроки.

Список використаних джерел

1. Волошина Л. Факты, которые позволяют делать вывод о том, кто сдал Крым, а главное – когда / Лариса Волошина // Українські реалії. Інформаційне агенство. – 2015. – 7 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukreal.info/ua/Like/73695-fakty-kotorye-pozvolayut-delat-vyvod-o-tom-ko-sdal-krym-a-glavnoe-kogda-voloshina>.
2. Гай-Нижник П. Нові виклики: сили режиму взяли паузу для переформатування й, безумовно, подальшого реваншу; влада намірено впроваджує сценарій керованого хаосу; Росія почала цілеспрямовано й енергійно втілювати сценарій розколу України / Павло Гай-Нижник // Our life–Наша жизнь. – 2013. – 15 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sveola.blogspot.com/2013/12/blog-post_7062.html.
3. Гай-Нижник П. Путінська Росія, без оголошення війни, подібно до гітлерівської Німеччини, порушуючи міжнародні та власні зобов'язання, вдерлася на територію незалежної держави Україна / Павло Гай-Нижник // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. – 2014. – 28 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(02\)28dopysy.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(02)28dopysy.php).
4. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / Павло Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
5. Гай-Нижник П. Світ кардинально зміниться і до цих змін його спонукатиме російсько-українська війна, її наслідки та уроки / Павло Гай-Нижник / Павло Гай-Нижник // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. – 2014. – 21 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(04\)21dopysy.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(04)21dopysy.php).
6. Гай-Нижник П., Березюк О. Автономна Республіка Крим: бути чи не бути / Павло Гай-Нижник, Олег Березюк // YouTube. – 2012. – 13 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=KQm0K7sqX4>.
7. Гайдук С. А., контр-адмірал. Заява командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України (13 березня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(03\)13.haiduk.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(03)13.haiduk.php).
8. Декларація про боротьбу за звільнення України (20 березня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(03\)20.declaration.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(03)20.declaration.php).
9. Заблоцький В. Тест на офіцерську честь / Володимир Заблоцький // Військо України. – 2015. – 2 квітня.
10. Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(02)28.rnbo.php).
11. Звіт про дії з попереднього розслідування (2016 р.) Справа «Становище в Україні» (Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду в Гаазі), 14 листопада 2016 р. // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2016\(11\)14.gaaga.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2016(11)14.gaaga.php).
12. Екс-начальник Генштаба Замана: Янукович не отдавал приказ стрелять по Майдану. Зачистить его приказали Лебедев, Якименко и Пшонка // Гордон.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/publications/Eks-nachalnik-Genshtaba-Zamana-YAnukovich-ne-otdaval-prikaz-strelyat-po-Maydanu-Zachistit-ego-prikazali-Lebedev-YAkimenko-i-Pshonka-33981.html>.
13. Костров В. Хроніка кримського протистояння / Влад Костров // Віче. – 2014. – квітень. – №7.
14. Лоссовський І. С. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо України як реалізація «нової доктрини обмеженого суверенітету» («доктрини Путіна») / І. С. Лоссовський // Зовнішні справи. – 2015. – №5.
15. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами / І. Лоссовський. – К., 2015.
16. Маннтойфель І. Путін узав Крим у заручники / Інго Маннтойфель // Deutsche Welle. – 2014. – 1 березня.
17. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Официальный сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mid.ru.
18. О кризисе на Украине (Совет нацбезопасности России) [План дій по дестабілізації України і включення 12 українських областей та м. Києва до складу Російської Федерації] (січень 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(01\).plan_putina.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(01).plan_putina.php).
19. О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины // Государственная Дума. Официальный сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=484131-6&02>.
20. О. Турчинов: При вторжении со стороны Чернигова, русские танки через пару часов могли быть в Киеве (27 червня 2014 р.) (інтерв'ю С. Кошкіної; Lb.UA) / Олександр Турчинов // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(06\)27.turchinov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(06)27.turchinov.php).
21. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, двадцать девятая сессия, Приложение, №31.
22. Пауер С. (Посол, постійний представник США в ООН). Виступ на засіданні Ради безпеки ООН з приводу гуманітарної ситуації в Україні (8 серпня 2014 р.) / Саманта Пауер // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(08\)08.pauer.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(08)08.pauer.php).
23. Порошенко П. (Президент України). Виступ на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (29 вересня 2015 р.) / Петро Порошенко // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2015\(09\)29.poroshenko-oon.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2015(09)29.poroshenko-oon.php).
24. Резолюція №3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
25. Роз'яснення Посольства США щодо ситуації в Україні (6 березня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(03\)06.usa-ukraine.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(03)06.usa-ukraine.php).
26. Так начиналась война: Интервью с Александром Турчиновым (інтерв'ю взяв Ю. Бутусов) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(10\)24.turchinov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(10)24.turchinov.php).
27. УНА пропонує позбавити Крим автономного статусу // УНІАН. – 2012. – 14 вересня.
28. ЦРУ не передбачило вторгнення в Крим, бо не розуміло думок Путіна // ТСН. – 2014. – 3 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/cru-bulo-ne-gotove-dovtorogennya-v-krim-bo-ne-rozumilo-dumok-putina-337819.html>.

29. Barack Obama. Statement by the President on Ukraine (February 28, 2014, The White House, Office of the Press Secretary) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.obama.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.obama.php).

30. Bidder B. Putin stärkt seine wahren Feinde / Benjamin Bidder // Der Spiegel. – 2014. – 2 березня.

31. Readout of President Obama's Call with President Putin (March 01, 2014, The White House, Office of the Press Secretary) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)01.obama.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)01.obama.php).

32. Report No.35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses 25 March 2014 / E. Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran [et al.]. – P.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-eastern-defenses>.

33. UkrNews24.com. – 2012. – 13 вересня.

References

1. Voloshyna L. Fakty, kotorye pozvolayut delat vyvod o tom, kto sdal Krym, a glavnoe – kogda / Larisa Voloshina // Ukrainski realii. Informatsiynе agenstvo. – 2015. – 7 hrudnya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukrreal.info/ua/Like/73695-fakty-kotorye-pozvolayut-delat-vyvod-o-tom-ko-sdal-krym-a-glavnoe-kogda-voloshina>.

2. Hai-Nyzhnyk P. Novi vyklyky: syly rezhymu vzyaly pauzu dlya pereformatuvannya y, bezumovno, podalshoho revanshu; vlada namireno vprovadzhuє scenarij kerovanoho khaosu; Rosiya pochala tsilespryamovano y energiyu vtilyuvaty scenarij rozkolu Ukrainy / Pavlo Hai-Nyzhnyk // Our life-Nasha zhizn. – 2013. – 15 hrudnya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sveola.blogspot.com/2013/12/blog-post-7062.html>.

3. Hai-Nyzhnyk P. Putinska Rosiya, bez oholoshennya viyny, podobno do hitlerivskoi Nimechchyny, porushuyuchy mizhnarodni ta vlasni zobov'язannya, vderlasya na terytoriyu nezaleznoi derzhavy Ukraina / Pavlo Hai-Nyzhnyk // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt. – 2014. – 28 lyutoho [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(02\)28dopysy.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(02)28dopysy.php).

4. Hai-Nyzhnyk P. P. Rosiya proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viyny na pohlynannya ta sprobu znyschennya / Pavlo Hai-Nyzhnyk. – K.: «MP Lesya», 2017. – 332 s.

5. Hai-Nyzhnyk P. Svit kardynalno zminytsya i do tsykh zmin yoho sponukatyє rosiysko-ukrainska viyna, ii naslidky ta uroky / Pavlo Hai-Nyzhnyk // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt. – 2014. – 21 kvitnya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014\(04\)21dopysy.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014(04)21dopysy.php).

6. Hai-Nyzhnyk P., Bereznyuk O. Avtonomna Respublika Krym: buty chy ne buty / Pavlo Hai-Nyzhnyk, Oleh Bereznyuk // YouTube. – 2012. – 13 veresnya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=KQm0K7sqgX4>.

7. Haiduk S. A., kontr-admiral. Zayava komanduvacha Viyskovo-Morskyykh Syl Zbroynykh Syl Ukrainy (13 bereznya 2014 r.) / S.A.Haiduk // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)13.haiduk.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)13.haiduk.php).

8. Declaratsiya pro borotbu za zvilnennya Ukrainy (20 bereznya 2014 r.) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)20.declaration.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)20.declaration.php).

9. Zablotskyi V. Test na ofitersku chest / Volodymyr Zablotskyi // Viysko Ukrainy. – 2015. – 2 kvitnya.

10. Zasadnnya Rady natsionalnoi bezpeky i obrony (RNBO) Ukrainy z pryvodu oкупatsii Krymu viyskamy Rosiyskoi Federatsii (stenograma vid 28 lyutoho 2014 r.) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php).

11. Zvit pro dii z poperednyoho rozsliduvannya (2016 r.) Sprava «Stanovysche v Ukraini» (Kancelariya prokurora Mizhnarodnoho kryminalnogo sudu v Gaazi), 14 lystopada 2016 r. // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2016\(11\)14.gaaga..php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2016(11)14.gaaga..php).

12. Eks-nachalnyk Genshtaba Zamana: Yanukovych ne otdaval prikaz strelyat po Maidanu. Zachistit ego prikazali Lebedev, Yakimenko i Pshonka // Gordon.UA [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gordonua.com/publications/Eks-nachalnik-Genshtaba-Zamana-Yanukovich-ne-otdaval-prikaz-strelyat-po-Maidanu-Zachistit-ego-prikazali-Lebedev-YAKimenko-i-Pshonka-33981.html>.

13. Kostrov V. Khronika krymskoho protystoyannya / Vlad Kostrov // Viche. – 2014. – kviten. – №7.

14. Lossovskiy I. E. Zovnishnyopolitychna strategiya Rosii schodo Ukrainy yak realizatsiya «novoї doktryny obmezenogo suverenitetu» («doktryny Putina») / I. E. Lossovskiy // Zovnishni spravy. – 2015. – №5.

15. Lossovskiy I. Mizhnarodno-pravoviy status Budapeshtskogo memorandumu: dohovir, obovyazkoviy dlya vykonannya vsima yoho stononamy / I. Lossovskiy. – K., 2015.

16. Manntoifel I. Putin uzayv Krym u zaruchnyky / Ingo Manntoifel // Deutsche Welle. – 2014. – 1 bereznya.

17. Ministerstvo inostrannykh del Rossiyskoi Federatsii. Ofitsialnyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.mid.ru.

18. O krizise na Ukraine (Sovet natsbezopasnosti Rossii) [Plan diy po destabilizatsii Ukrainy i vklyuchennya 12 ukrainskykh oblastey ta m. Kyeva do skladu Rosiyskoi Federatsii] (sichen 2014 r.) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(01\).plan_putina.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(01).plan_putina.php).

19. O prekraschenii deystviya soglasheniy, kasayuschikhsya prebyvaniya Chernomorskogo flota Rossiyskoi Federatsii na teritorii Ukrainy // Gosudarstvennaya Duma. Ofitsialnyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=484131-6&02>.

20. O. Turchinov: Pri vtorzhenii so stonony Chernigova, russkie tanki cherez paru chasov mogli byt v Kieve (27 chervnya 2014 r.) (intervyu S.Koshkinoi; Lb.UA) / Oleksandr Turchinov // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(06\)27.turchinov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(06)27.turchinov.php).

21. Ofitsialnye otchety Generalnoi Assamblei, dvadtsat devyataya sessiya, Prilozhenie, №31.

22. Pauer S. (Posol, postiynyi predstavnyk SSHA v OON). Vystup na zasidanni Rady bezpeky OON z pryvodu humanitarnoi sytuatsii v Ukraini (8 serpnya 2014 r.) / Samanta Pauer // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)08.pauer.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)08.pauer.php).

23. Poroshenko P. (Prezydent Ukrainy). Vystup na zahalnykh debatakh 70-i Generalnoi Asamblei OON (29 veresnya 2015 r.) / Petro Poroshenko // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015\(09\)29.poroshenko-oon.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015(09)29.poroshenko-oon.php).

24. Rezolyutsiya №3314 (XXIX) Generalnoi Asamblei OON vid 14 hrudnya 1974 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.

25. Roz'yasnennya Posolstva SSHA schodo sytuatsii v Ukraini (6 bereznya 2014 r.) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)06.usa-ukraine.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)06.usa-ukraine.php).

26. Tak nachinalas vojna: Interv'yu s Aleksandrom Turchinovym (interv'yu vzyal Yu. Butusov) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(10\)24.turchinov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(10)24.turchinov.php).

27. UNA proponue pozbavyty Krym avtonomnoho statusu // UNIAN. – 2012. – 14 veresnya.

28. TSUR ne peredbachylo vtorgnennya v Krym, bo ne rozumilo dumok Putina // TSN. – 2014. – 3 bereznya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tsn.ua/politika/cru-bulo-ne-gotove-dovtorgnennya-v-krim-bo-ne-rozumilo-dumok-putina-337819.html>.

29. Barack Obama. Statement by the President on Ukraine (February 28, 2014, The White House, Office of the Press Secretary) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.obama.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.obama.php).

30. Bidder B. Putin stärkt seine wahren Feinde / Benjamin Bidder // Der Spiegel. – 2014. – 2 bereznya.

31. Readout of President Obama's Call with President Putin (March 01, 2014, The White House, Office of the Press Secretary) // Pavlo Hai-Nyzhnyk – doctor istorichnyh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)01.obama.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)01.obama.php).

32. Report No.35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses 25 March 2014 / E. Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran [et al.]. – P.3 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-eastern-defenses>.

33. UkrNews24.com. – 2012. – 13 veresnya.

Hai-Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical